
 Prikaz

Dragan Markovina Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja

Plejada d.o.o., Zagreb, 2014, 241 str.

Početni korak iščitavanja knjige zahtijeva prvotnu raščlambu naslovne dihotomije koju čine simboli crvenog i crnog. Simbolika crvenog za autora predstavlja, općenito govoreći, bivši socijalistički režim zajedno sa svim ostalim društveno-političkim konotacijama koje je isti simbolizirao, od kojih posebno valja istaknuti društveni i gospodarski napredak postignut u tom razdoblju te antifašizam kao civilizacijsku vrijednost koju Markovina posebno apostrofira u svom radu, tvrdeći kako je upravo negacija antifašističkih vrijednosti, potencirana od strane različitih nacionalizama početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, omogućila pojavu suprotne simbolike, simbolike crnog. Crno za Markovinu predstavlja destrukciju, reakcionarnost u smislu suprotstavljanja liberalizmu i modernitetu te nasilni prekid s dotadašnjim društvenim, gospodarskim, kulturnim i drugim dosezima.

Zašto baš Split i Mostar, te koje su im međusobne poveznice? Prije svega, Dragan Markovina rođen je u Mostaru iz kojega početkom oružanih sukoba u tom gradu odlazi na Korčulu te u Split, u kojem proživljava svoju adolescenciju i mladost. Druga bitna poveznica koju valja spomenuti te koja povezuje ta dva grada jest ideja

jugoslavenstva. Oba grada su prije Drugog svjetskog rata imala snažno razvijen radnički i komunistički pokret, posebice Split. No, dok su uspon i razvoj lijevog pokreta išli istim ritmom, Markovina primjećuje kako se ideja jugoslavenstva manifestirala na posve različite načine. Split ju je masovno podržao početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća prilikom stvaranja prve jugoslavenske države, dok je Mostar najbliži toj ideji bio koncem osamdesetih godina prošlog stoljeća, što se može potvrditi činjenicom popisa stanovništva iz 1991. godine kada se više od 12 tisuća stanovnika tadašnjeg Mostara izjasnilo Jugoslavenima po svojoj etničkoj pripadnosti.

Upravo u tim dvjema sredinama, koje su na određeni način simbolizirale "jugoslavenski duh", devedesetih godina prošlog stoljeća s početkom raspada bivše socijalističke države dolazi do potencirane negacije i brisanja jugoslavenske tradicije i baštine iz kolektivnog pamćenja ljudi. Markovina u knjizi kirurški precizno zarezuje u samo tkivo problematike stvaranja novih nacionalističkih povijesnih narativa, mijenjanja imena ulica i trgova, uklanjanja i rušenja spomenika i simbola u spomenuta dva grada, ponajprije onih koji su reprezentirali narodnooslobodilačku, partizansku borbu iz Drugog svjetskog rata. Spomenutim metodama nastojalo se, prema Markovini, ukloniti svu simboliku koja bi ljude mogla podsjećati na razdoblje jugoslavenske države od 1945. do 1990., njezin politički sustav te kulturna, sportska i druga društvena dostignuća koja su za ljude bila dio onoga što nazivamo kulturom sjećanja.

U poglavlju "Slučaj grada Splita" Markovina analizira politički i društveni kontekst grada s kraja 19. te početka 20. sto-

ljeća, koji je snažno obilježen dihotomijom autonomaštva te hrvatske nacionalne ideje. U tom kontekstu posebnu je pozornost posvetio djelovanju splitskoga gradonačelnika Antonia Bajamontija koji je, iako je zastupao autonomašku ideju slavo-dalmatinske nacije, uvelike zaslužan za kulturnu i komunalnu preobrazbu Splita u tom razdoblju, no njegova ostavština danas je krajnje marginalizirana. Split nakon Prvog svjetskog rata obilježava konstantna talijanska iredentistička politika, sukob jugoslavenskih i hrvatskih nacionalnih programa te snaženje tada ilegalne Komunističke partije, sindikalnog i radničkog pokreta. Ivo Tartaglia drugi je važan gradonačelnik Splita u međuratnom razdoblju te je kao takav predmet Markovinine analize tadašnjeg društveno-političkog konteksta. Iako odan tadašnjem jugoslavenskom režimu te blizak orjunaškoj ideji, Tartaglia nesumnjivo ima zasluge u urbanističkom razvoju grada te sukladno tome zaslužuje širu povijesnu analizu koja bi kritički sagledala njegovo djelovanje.

U potpoglavlju o mjestima sjećanja koja sačinjavaju simboli, imena ulica i trgova Markovina iznosi značajnu činjenicu o promjeni naziva čak 150 ulica u razdoblju od 1990. do kraja 1993. godine, ulica koje su simbolizirale partizanski rat te socijalističku tradiciju u gradu. Uz promjenu naziva ulica te devastaciju partizanskih spomenika, autor kao posebno alarmantnu činjenicu ističe povijesni redukcionizam u pogledu značajnih događaja iz povijesti grada. Službeni Grad Split ne smatra važnim mletačko razdoblje, Antonia Bajamontija, Iva Tartagliu, razdoblje NOB-a te oslobođenje grada, čime se prema Markovini Grad Split službeno distancira od vlastite povijesti.

Poglavlje “*Moderni Split*” obuhvaća period od 1990. godine pa do danas, u kojem autor izdvaja bitne čimbenike idejnog prevrata koji se dogodio, sloma socijalizma te stvaranja samostalne hrvatske države, a koji je obilježen rigidnom nacionalističkom retorikom što se tih godina manifestirala na političkoj sceni, u službenim potezima gradskih vlasti, raznim uličnim manifestacijama te odnosu prema neovisnim medijima, tj. njihovoj cenzuri. Prijelomne točke analize obuhvaćaju novine *Feral Tribune* koje su tijekom devedesetih godina zbog svojeg suprotstavljanja, društvenog propitivanja te političko-satiričnog stava prema tadašnjoj dominantnoj političkoj retorici vladajuće stranke HDZ-a redovito bile na meti cenzure, a politički pritisak je između ostalog na kraju doprinio gašenju samih novina.

Retrogradni društveni kontekst mijenjanja naziva ulica rezultirao je činjenicom da je Split neko vrijeme imao i ulicu Mile Budaka, visokog ustaškog dužnosnika, što jasno pokazuje tadašnje političko ozračje te društveni senzibilitet. Problematika odbijanja suočavanja Splita s nedavnom prošlošću posebno je vidljiva u slučaju Lore, nekadašnje vojne pomorske baze JNA, gdje je ratnih devedesetih godina postojao logor u kojem su mučeni i ubijani ratni zarobljenici i civili. S druge strane, splitski sportski klubovi pretrpjeli su značajne promjene svoga identiteta, posebice Hajduk, koji je devedesetih godina zbog svoje uloge u Drugom svjetskom ratu te pečata “jugoslavenskog” kluba u bivšoj državi bio na meti državnih vlasti.

Košarkaški klub Jugoplastika, koji krajem osamdesetih te početkom devedesetih godina postiže najveće rezultate u povijesti kluba, čak tri uzastopna naslova prva-

ka Europe, s promjenom vlasti te činjenicom stečaja sponzorske firme Jugoplastika također mijenja ime te na taj način briše velik dio vlastite tradicije i identiteta. Nogometni klub Split, koji autor također obrađuje, primjer je kluba koji nije bio omiljen nijednom režimu još od svoga osnutka 1912. godine pod imenom Anarh. Klub splitskog radništva, čiji su igrači u Drugom svjetskom ratu poginuli boreći se u partizanskim jedinicama, nije bio omiljen ni socijalističkom režimu unatoč činjenici da su čak petorica igrača proglašena narodnim herojima, od kojih je najpoznatiji svakako Vicko Krstulović. Unatoč svemu tome RNK Split se od svog osnivanja pa sve do danas nalazio na marginama splitskog sportskog života.

U istom poglavlju Markovina analizira i događaje iz 2001. godine prilikom suđenja generalu Mirku Norcu te posljedično i neredâ na stadionu Poljud, koje je u žestokoj nacionalističkoj atmosferi predvodila navijačka skupina Torcida. Konačno, izbor Željka Keruma za gradonačelnika 2009. godine svjedoči o izbjegavanju suočavanja Splita s negativnim nasljeđem devedesetih godina koje je i danas prisutno i opterećuje grad.

Poglavlje *“Zapadni Mostar ili radikalno ustrajavanje na novoj paradigmi”* obuhvaća interdisciplinarnu historiografsku, sociološku te kulturnu studiju grada Mostara od kraja 19. stoljeća pa do danas, slično kao i u slučaju Splita. U spomenutom poglavlju autor zanimljivo uočava bitnu povijesnu činjenicu koja se ponovila. Naime, začetak etničkih i nacionalnih prijepora između Muslimana, Hrvata i Srba prepoznaje se u razdoblju kraja 19. te početka 20. stoljeća kada se na bosanskom području, anektiranom od strane Au-

stro-Ugarske Monarhije, razvijaju nacionalne grupe koje se prije svega razlikuju odnosom prema novim vlastima. Naime, Srbi austrougarsku aneksiju vide kao problem koji onemogućava buduće pripajanje Srbiji, muslimani (Bošnjaci/Muslimani) su skeptični jer nove vlasti sa sobom donose posve drugačiji svjetonazor, religiju i kulturu, dok Hrvati uglavnom pozdravljaju Monarhiju kao katoličku velesilu putem koje će ostvariti povezanost i integraciju s ostalim Hrvatima u Monarhiji. Ta podjela prouzročila je daljnje društvene i kulturne fragmentacije, poput diferencijacije kulturnih i sportskih društava. Spomenuti društveni imaginarij u socijalističkom periodu, prema Markovini, konzerviran je i obrisan da bi u prvi plan ponovno bio vraćen s početkom ratnih sukoba u gradu, kada su se jasno počele ocrtavati nacionalističke ideje iz prošlosti. Posebno obrađeni dio obuhvaća period Herceg-Bosne koji autor prije svega promatra kao trijumf hrvatskog nacionalizma, pri čemu problematizira ulogu hrvatske države u ratu u Bosni i Hercegovini koja je jedna od najodgovornijih za današnju podjelu grada.

Bitna spona između triju mostarskih nacionalizama bila je, prema Markovininom viđenju, spona radničkog pokreta koji je u međuratnom periodu bio vrlo istaknut u političkom životu grada. Radnički pokret ujedinio je različite nacionalnosti, posebno putem antifašističke borbe u Drugom svjetskom ratu te putem sportskog kolektiva Velež, članovi kojeg su bili različitih nacija. U nastavku autor donosi analizu sličnu splitskoj, koja podrazumijeva sličan obrazac mijenjanja ulica, trgova te uklanjanja spomenika koji podsjećaju na period NOB-a. Posebnu pažnju Markovina posvećuje Starom mostu koji ruše hrvat-

ske vojne jedinice 1993. godine, a koji je u sklopu gradske jezgre bio pod zaštitom UNESCO-a kao dio svjetske baštine.

Rušenje Starog mosta za Mostar i njegove građane predstavlja urbanističku i kulturnu traumu koja je i dan-danas prisutna, a koja je odredila buduću podjelu na zapadni i istočni dio grada. Osim Starog mosta devastirano je i partizansko groblje koje predstavlja sliku stanja današnjeg mostarskog (nedostatka) senzibiliteta za antifašizam i njegove tekovine. Dovoljno je napomenuti kako se Dan oslobođenja grada u Drugom svjetskom ratu uopće ne obilježava. Čini se da je uspjela paradigma hrvatskog nacionalizma koja je nastojala prebrisati sve što bi moglo podsjećati na nekadašnji Mostar; zapadni dio grada je umjetno pohrvaćen te je sukladno tome kreiran novi identitet koji potpuno odbacuje bitne događaje iz povijesti grada koji su se dogodili prije 1992. godine.

Knjiga Dragana Markovine prvorazredno je historiografsko djelo u kojem iznesene autorove teze predstavljaju čvrstu platformu za daljnja povijesna, sociološka te kulturološka istraživanja ovih, ali i drugih srodnih tema. Markovina nastoji dekonstruirati društveni imaginarij u spomenutim gradovima koji je najvećim dijelom umjetno oblikovan zadnjih dvadesetak godina. Mnogi povjesničari iz kojekakvih razloga to nisu bili u stanju učiniti. Čini se kako će Markovinino djelo s protekom vremena sve više dobivati na značaju koji bez sumnje zaslužuje.

*Bruno Vignjević
Sveučilište u Rijeci*

Prikaz

Jevgenij Paščenko
**Juraj Križanić i Ukrajina:
graditelji europske
kršćanske unije**

Matica hrvatska, Zagreb, 2015, 503 str.

U povijesti hrvatske politologije često se prešućuje da je Hrvatska imala političkog mislioca baroka na europskoj i svjetskoj razini. Bio je to Juraj Križanić, pisac, jezikoslovac, političar, svećenik, ekumenist i zagovornik slavenskog jedinstva, koji je bio jedan od mostova između europskog Zapada i Istoka. Iznimno nadaren idealist doživljavao je istovremeno kao promicatelj europske teološke unije i slavenofil, ali i odbacivan od glavnih kršćanskih i slavenskih središta 17. stoljeća. O Križaniću su pisali mnogi, ali ponajmanje Hrvati, te nam od vrela ostaju mnogobrojni zapisi koje su pronašli ruski i ukrajinski povjesničari i društveni znanstvenici. U hrvatskim krugovima, uz Vatroslava Jagića, najveći poznavalac Križanićeve ideje jest Ivan Golub, a njegovim izvorima koristio se i autor nove knjige o Križaniću i posebnosti njegovog odnosa prema Ukrajincima i Bjelorusima, Jevgenij Paščenko. Ukrajinski i hrvatski filolog, povjesničar kulture i ukrajinist, kroatist s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, napisao je velik spomen na Križanića baš uoči golemih simboličnih promjena u odnosima crkvenog Zapada i crkvenog Istoka. Susret rimskog pape Franje i patrijarha moskovskog i cijele Rusije